

Krádeže v jihočeských kostelích na sklonku 17. a v první polovině 18. století

JAROSLAV DIBELKA – JAN ŠIMÁNEK

Svatokrádež byla bezesporu v raném novověku jedním z nejzávažnějších deliktů, vždyť jejím prostřednictvím byl spolu s rouháním, které s ní bylo spojeno, narušen samotný pořádek soudobého, v Boha věřícího, světa. Nelze se divit, že tehdejší trestní zákoníky stanovily za toto provinění nejvyšší možné tresty. Zůstává však zatím nezodpovězenou otázkou, zda byly tyto tresty v prostředí českého raně novověkého venkova také důsledně uplatňovány.

Je s podivem, že této závažné problematice dosud nebyla v českém dějepiscectví věnována téměř žádná pozornost. Výjimkou však není ani německé jazykové prostředí, jež rovněž ucelené zpracování tohoto tématu postrádá.¹ Okrajově byla svatokrádež a její postih zmíněna

v některých českých monografiích, které se však přednostně zabývají poněkud jinými tématy.² Výjimku představuje Daniela Tinková, která jí věnovala studii *Profanace posvátna a odkouzlování světa*. Zde ji však spíše než každodennost svatokrádeže v reálném životě raně novověkého venkova zajímal její symbolický význam a jeho proměny v dobovém učeněckém chápání „odkouzlujícího“ se světa.³

Autorka tu pracovala s konceptem striktně odděleného profánního a posvátného světa, přičemž tyto světy stojí vůči sobě ve vzájemné opozici, protože každý z nich koresponduje s jinou formou existence, jež tu druhou vylučuje. Z toho důvodu je nezbytné mezi nimi udržovat jasně určenou vzdálenost, a to i za cenu přijetí systému velmi přísných opatření.

¹ Z nepočtených studií srov. Elke HAMMER-LUZA, „*Crimen Sacrilegii*“. *Kirchendiebstahl in der Steiermark im 18. und 19. Jahrhundert*, in: Josef Riegler (ed.), *Miniaturen zur steirischen Landesgeschichte und Archivwissenschaft*, Graz 2006, s. 59-77; Susanne HEHENBERGER, *Entfremdung von Gott? Gotteslästerung und Kirchendiebstahl vor weltlichen Gerichten im 18. Jahrhundert*, in: Andrea Griesebner – Georg Tschannett (edd.), *Ermitteln, Fahnden und Strafen. Kriminalitätshistorische Studien vom 16. bis zum 19. Jahrhundert*, Wien 2010, s. 141-164.

² Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, Praha 2008; Týž, *Neklidný život obyčejné ženy. Jobana Peřková (1703-1745)*, Praha 2015; Pavel HIML, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007; Pavel PUMPR, *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách. Na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*, Brno 2010; Daniela TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šilenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.

³ Daniela TINKOVÁ, *Profanace posvátna a odkouzlování světa. Roubačství a svatokrádež mezi „magickým světem“ tradiční Evropy a na prahu občanské společnosti*, *Lidé města* 12, 2003, č. 5, s. 13-48.

Každý útok na tuto „magickou“ hranici, kterou svatokrádež představuje, totiž může zapříčinit zánik (symbolického) řádu světa, s nímž se identifikuje. Bez definice svatokrádeže by vlastně nemohlo existovat posvátné, jež Tinková chápe jako základní kategorii, o kterou se opírá celý náboženský život. „Posvátno“ vnímá jako neporušitelné, přičemž takovým se stává díky aktu, jenž daný předmět oddělí od profánního světa.⁴ Výjimečně se lze setkat i s některými případovými studii o kostelních krádežích, jež jsou zacíleny na konkrétní případy, které se ve sledovaném časovém období udály.⁵

Tato studie si klade za cíl zaměřit se na danou problematiku optikou velko-
statkových pramenů, jež se pro období
sklonku 17. a první poloviny 18. století
zachovaly v jihočeských archivech. Pro
výzkum bylo zvoleno panství Třeboň,
které vyniká jejich mimořádnou za-
chovalostí. Primárně jde o prameny
trestně právní proveniencie, které zahr-
nují výpovědi domnělých i skutečných
pachatelů tohoto deliktu, výslechy
svědků, ale i obousměrnou korespondenci
členů městských rad s vrchnostenskou

kanceláři. Mimořádnou hodnotu přitom
mají především, na třeboňském panství
zpravidla česky psané, písemnosti, jež
vznikly činností městských rad a posléze
byly odesílány do vrchnostenské kanceláře
v třeboňském zámku. Je tomu tak z té
příčiny, že tyto texty nebyly ještě poměrně
často ve zkoumaném období kvůli nízké
kompetentnosti písařů, kteří je pořídili,
dostatečně formalizovány.⁶ Tato jejich
„nedokonalost“ představuje pro dnešního
historika výhodu, protože mu nabízí větší
možnosti interpretace, když v nich jsou
často uvedeny informace, jež byly ve své
době považovány za nepodstatné a pro
vyšetřování daného deliktu nepotřebné.
Dochované výslechové protokoly je
samozřejmě nutné chápat jako svébytný
literární druh, přičemž by měl vždy být
při jejich analýze zvažován jedinečný
kontext jejich zrodu. Nelze pochybovat
o tom, že atmosféra výslechů na obviněné
i svědky působila, ačkoli přímé zmín-
ky o tom v pramenech existují jen
výjimečně.⁷ Výslechové protokoly, které
se dochovaly k vyšetřování svatokrádeží,
je možné chápat jako místo prolínání
učeního diskursu a každodenního života.

⁴ TAMTÉŽ, s. 14-15.

⁵ Marie RYANTOVÁ, *Krádeže v kostelích Vltavského a Podbráského kraje za třicetileté války*, Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 5, 1996, s. 221-229; Pavla STUHLÁ, *Svatokrádež v Bavorově roku 1719*, Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 10, 2003, s. 201-207.

⁶ To dokumentuje případ, kdy vrchní hejtman schwarzenberských panství Theobald Karel Siebert z Liliensteinu káral v lednu roku 1693 městskou radu Soběslavi kvůli nekompetentnosti jejího písaře (31. 1. 1693): „...znát, že tam schází písař městský, jenž snad ani examina formírovati neumí, a celý proces by formírovati uměti měl? Jestli by do toho trefiti nemohli, at mně oznámi, tak jim formulam, jak takoví lidé examinováni býti mají, odešlu, a nebo tu věc ke zdejšímu právu potáhnu.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BP 27.

⁷ Blíže k dekonstrukci výslechových protokolů a jejich analýze Martin SCHEUTZ, *Alltag und Kriminalität. Disziplinierungsversuche im steirisch-österreichischen Grenzgebiet im 18. Jahrhundert*, Wien 2001, s. 69.

Bádané výslechové protokoly měly obyčejně responsoriální formu. Otázky, na které aktéři odpovídali, se nevztahovaly jen k samotné svatokrádeži, ale rovněž měly vyslyšajícím přinést základní data o obviněném a jeho životě. Tyto otázky ad generalia, které se váží k životu vyslychaného, představují stereotypní úvod u většiny výslechových protokolů této doby. Až po silně formalizovaném úvodu přišly na řadu dotazy, které se vztahovaly přímo k danému deliktu a okolnostem jeho průběhu.⁸

Mimo výslechových protokolů byl jako pramen využit i další trestně právní materiál, jenž byl tvořen především korespondencí vrchního hejtmána panství s centrální správou ve Vídni. Dále byla bádána i korespondence s hejtmany rozličných, hlavně okolních panství, jež se zabírala konkrétními provinilými a podezřelými osobami a pátráním po nich. V případě některých kostelů byla rovněž využita patronátní korespondence mezi faráři a patrimoniální správou.⁹

Zatímco Daniela Tinková se tématem svatokrádeže zabývala především v rovině tehdejšího učeného diskursu, tato práce se pokouší přiblížit „svatokrádež zezdola“. Snaží se přispět k objasnění toho, jaké byly motivace pachatelů tohoto deliktu, jak svatokrádež reflektovalo prostředí raně

novověké vesnice a jaké okolnosti byly se svatokrádežemi spojené. Nejedná se tedy o prostý popis vykradení konkrétních kostelů, ale o pokus přiblížit se tímto způsobem k myšlenkovému světu obyvatel soudobého venkova.

Svatokrádež z pohledu práva

Z právního hlediska svatokrádež ve své podstatě měla tři stupně závažnosti, a to krádež posvátné věci na posvátném místě, krádež posvátné věci na profánním místě, krádež profánní věci na posvátném místě. K podezřelým okolnostem se řadila přítomnost v kostele v době krádeže, tajné vniknutí do kostela, krádež náradí. Podezřelí měli odpovídat na předem připravený rozsáhlý katalog otázek.¹⁰ Podle Tinkové zdaleka nešlo o obyčejnou krádež, ale hlavně o zneuctění, jež se navíc nemuselo vztahovat pouze na ochranu posvátných objektů, ale také osob. Klíčovou úlohu měla přítomnost svátostí. Svatokrádež sice do jisté míry spadá pod delikty majetkové, ale v „magickém světě“ soudobé společnosti jde o krádež spjatou s profanací. Za tuto podobu rouhání prostřednictvím skutku příslušel podle Koldínova zákoníku trest smrti oběšením: „Kdož by co toho, což k pobožným a svatým místům aneb na skutky milosrdné oddáno jest, pobral a pokradl – pokuta oběšení.“¹¹

⁸ Srov. Gerd SCHWERHOFF, *Aktenkundig, und gerichtsmotorisch Einführung in die Historische Kriminalitätsforschung*, Tübingen 1999, s. 61–68.

⁹ Například v případě kostela v Doudlebech jsou to čtyři fascikly písemnosti ve Státním oblastním archivu (dále SOA) Třeboň, Velkostatek (dále Vs) Třeboň, sign. IA3K alfa, fasc. 64–67. Výjimečně se mezi dochovanou korespondencí dochovaly také inventáře, fase a opisy fundačních instrumentů.

¹⁰ M. SCHEUTZ, *Alltag und Kriminalität*, s. 398.

¹¹ D. TINKOVÁ, *Hřích, zločin, šílenství*, s. 213.

Také hrdelní řád Josefa I. z roku 1707 v 30. paragrafu 19. článku stanovil, že „*ti, kteří by věc Bohu posvěcenou z posvátného místa ukradli, mají ohněm [být] trestáni, jiní pak, kdyby nápodobně neposvátnou věc z posvátného místa aneb posvátní věc z neposvátného místa ustranili, provazem na hrdle trestáni, pak i s šibenicí spálení býti mají; leč by při krádeži buď zlořečení neb mord a obzvláště neuctivost velebné svátosti etc. etc. se sběhla, tu pokuta se zostříti a zločinec ohněm trestán býti má.*“¹²

Ještě tereziánský zákoník později opakoval v 95. článku, že svatokrádež je vlastně páchána jedním ze tří výše zmíněných způsobů. Pokud šlo o krádež monstrancí a kalichů s velebnou svátostí, měl být provinilec zaživa upálen. Když došlo k odcizení bohoslužebných předmětů v kostelech nebo mimo ně, měly být ženy trestány trestem smrti stětím a muži oběšením, následně mělo dojít k upálení. Konečně ve chvíli, kdy byly na posvátných místech zcizeny nesevěčené věci jako lampy, koflíky nebo kostelní ozdoby, měla být tato svatokrádež trestána o něco ostřeji než obyčejné zlodějství.¹³

Jaroslav Pánek ve své typologii konkrétních raně novověkých deliktů začlenil svatokrádež mezi nejzávažnější zločiny proti oficiální ideologii, k nimž řadil ještě kacírství, čarodějnictví, rouhání a urážku

duchovenstva.¹⁴ Rouhání a svatokrádež se ale neobracejí směrem k nějaké specifické skupině obyvatelstva, jež by byla spojena společnými doktrínami nebo praktikami jako hereze či čarodějnictví, jež je nutné zničit, ale směřují ke konkrétnímu „delikventnímu“ jednání či slovnímu projevu, jež však provinilce vylučuje z komunity věrných, protože na něm zůstává porušení zákona lidského, ale hlavně Božího. Svatokrádežník se tak stal protiobrazem bohabojného křesťana a bytostí, která se dopustila porušení tabu.¹⁵ Jak bude následně demonstrováno, zůstává otázkou, do jaké míry se výše zmíněná ustanovení a učený diskurs odrážely v soudobé každodenní praxi raně novověkých soudů ve sledovaném období.

Ochrana drahých kostelních předmětů v raném novověku

Kostely byly v raném novověku nejen prostorem, kde docházelo k setkávání značného množství lidí při církevních slavnostech, ale současně představovaly lákadlo pro lidi z okraje společnosti. U vchodů do kostelů proto žebráci často prosili o svoji almužnu, vybavení kostela pak přitahovalo zloděje, kteří často pocházeli z řad tuláků. Výjimkou nebyly ani případy, kdy pokušení neodolali samotní farníci a poddaní z blízkého okolí. Z té příčiny byly zádušní peníze stále častěji

¹² Jindřich FRANCEK, *Dějiny loupežnictva*, Praha 2002, s. 36.

¹³ TAMTÉŽ, s. 36-37.

¹⁴ Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy)*, Československý časopis historický 32, 1984, s. 693-725, zde s. 712-713.

¹⁵ D. TINKOVÁ, *Profanace posvátna*, s. 14.

raději umístěny ve vrchnostenských sídlech a v kostelech bylo ponecháno v příručních pokladnicích, jež se nacházely zpravidla v sakristii, jen minimum peněz určených na jejich obvyklý provoz.¹⁶ Soudobé zprávy označovaly většinou sakristie jako dobře zabezpečené. Mnoho míst ale bojovalo s vlhkostí, především když samotné podloží bylo vlhké. K jejímu šíření přispívala nezbytnost uzavření prostor z bezpečnostních důvodů.¹⁷

Zloděje ovšem přitahovaly nejen peníze v hotovosti, ale i drahocenné liturgické předměty, přičemž si patrně vždy zcela neuvědomovali jejich náboženský význam. Proto se nejcennější předměty uchovávaly v bezpečí a na odív se vystavovaly jen při slavnostních příležitostech. Cennosti z filiálních kostelů tak byly běžně v první polovině 18. století umístěny ve farních kostelích, kde nad nimi mohl být vykonáván každodenní dohled. Do vlastního chrámu byly navraceny jen v čase bohoslužeb. Vedle předmětů z drahých kovů podléhaly úschově i drahé textilie a cennější duplikáty. Výjimku představovaly případy, kdy kněží pořídili věci pro kostel z vlastních zdrojů a ponechali si je ve svém vlastnictví do té doby, než je sami nedarovali či neodkázali.¹⁸

Mezi ceněnou kořist patřila také oltářní plátna, která byla zpravidla bílé barvy. Ze-

lená byla užívána ve všední dny a modrá pro mariánské oltáře. Stávala se především kořistí žen, které jich uměly využít, když z nich zhotovovaly součásti šatstva pro sebe i své blízké. V prostředí Štýrska jsou zmiňovány i vlajky a praporce kostelů a bratrstev, jež však měly pro zloděje tu nevýhodu, že na nich byly obrazy svatých, takže většina jejich plochy byla pro výše zmíněné účely k nepotřebě.¹⁹

Na jihočeském venkově stejně jako v jiných částech Českého království platilo, že příležitost dělá zloděje. O snaze poskytnout jich případným zlodějům co nejméně svědčí i fakt, že třeba bavorovský farář Fabián Ritter měl v duchu dobových nařízení stejně jako řada jeho kolegů denně neužívané cenné věci uloženy v knížecím domě a jiné dokonce nastálo v Petrově dvoře u Netolic, což bylo sídlo správy netolického panství.²⁰ Ve filiálním kostele v Horním Bukovsku, který patřil ke statku Zálší hraběte Františka Karla Vratislava z Mitrovic, se jeho správci strachovali kvůli případné krádeži ponechávat paramenta v sakristii, proto je raději pokaždé po skončení bohoslužby odvezli společně s kalichem na vrchnostenský zámek.²¹

Kostely byly přesto vykrádány v poměrně krátkém časovém horizontu i opakovaně, když nebezpečí ještě

¹⁶ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 299.

¹⁷ Pavla STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750*, Praha 2004, s. 162.

¹⁸ TAMTÉŽ, s. 163.

¹⁹ E. HAMMER-LUZA, „*Crimen Sacrilegii*“, s. 64–65.

²⁰ P. STUHLÁ, *Svatokrádež v Bavorově roku 1719*, s. 204.

²¹ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 300.

zvyšovala jakákoli přítomnost vojáků.²² V kostele svatého Vincence v jihočeských Doudlebech zloděje lákal hlavně gotický obraz Doudlebské Madony, jenž býval v barokní době na důkaz vděčnosti poutníky zdoben stříbrnými votivními dary, jež nejčastěji zobrazovaly jednotlivé části lidského těla, které měly být zázrakem uzdraveny, dále stříbrnými řetízky, perlami i zlatými a pozlacenými mincemi. Množství votivních darů se v průběhu doby zásluhou štedrých poutníků zvyšovalo, současně však kostel vábil i různé zloděje, kteří kostel vykradli v letech 1658, 1698, 1704, 1723, 1754 a 1784.²³

Svatí byli v této době také věřícími oblékáni, a to nejen při procesích, ale rovněž v kostelech, přičemž toto oblečení se také stávalo kořistí zlodějů. Tento zvyk byl zapovězen mimo jiné i kvůli prevenci krádeží až dekretem Josefa II. z února roku 1784.²⁴

Anatomie svatokrádeže

Tuláci patřili neodmyslitelně ke každodennosti raně novověkého

venkova. Někteří přítom byli velmi dobře známí v širokém okolí a jejich samotná přítomnost ve vesnici signalizovala pro její obyvatele, že by si měli dát větší pozor na svůj majetek. Toto tvrzení potvrzuje i skutečnost, že v okamžiku, kdy došlo k nějaké krádeži, obyvatelé vesnice velmi často dobře věděli, jakým směrem by měli upřít svoji pozornost. Sociální kontrola musela být dostatečně funkční již z toho důvodu, že okradeným zpravidla nezbývalo nic jiného, než aby se za zlodějem vydali sami a usilovali o navrácení svého majetku.²⁵ Výjimkou samozřejmě nebyly ani situace, kdy došlo k vykradení kostela. V takových okamžicích nechávala správa panství pátrat po ukradených předmětech v okolních městech, jako tomu bylo v případě rozsáhlé krádeže monstrance a ciboria v doudlebském kostele svatého Vincence roku 1698, kdy nechal třeboňský hejtman Jan Jakub Höflinger pátrat v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci i Českém Krumlově. Zároveň pak Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberku přikázal hejtmanovi, aby se po kradených věcech pídil i u židovských

²² Srov. také Pavla STUHLÁ, *Válečné střetnutí u Zahájí roku 1742 pohledem kněze aneb Krátké rozjímání nad osudy P. Ignáce Libry a P. Františka Schulpacha*, Vodňany a Vodňansko 9, 2013, s. 121–140. Dále také Eduard MAUR, *Farní klérus za válek o dědictví rakouské a za války sedmileté*, in: Pavla Stuchlá (ed.), *Antonín Jan Václav Vokoun (1691–1757) a církevní správa jeho doby v Čechách*, Vodňany 2008, s. 57–65.

²³ K těmto krádežím Václav PULEC, *Doudleby. Příspěvky k jejich dějinám*, Doudleby 1990², s. 29–30; Jan ŠIMÁNEK, *Všední život farního a poutního kostela sv. Vincence v Doudlebech v době baroka*, Jihočeský sborník historický 83, 2014, s. 64–105.

²⁴ E. HAMMER – LUZA, „*Crimen Sacrilegii*“, s. 65.

²⁵ Srov. Jaroslav DIBELKA, *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raněho novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 315–332.

obchodníků ve Vodňanech, jimž slíbil odměnu, když budou předměty nalezeny.²⁶

Současně se venkované v podobných chvílích upamatovali na podezřelé osoby, které se v nedávné době v blízkosti vesnice pohybovaly.²⁷ Ty se pak také stávaly prvními podezřelými. Tak tomu bylo při další krádeži v Doudlebech roku 1723, kdy si lidé vzpomínali na cizího muže střední postavy s pichlavým obličejem, jenž měl na sobě kožené kalhoty, modrou kazajku se žlutými knoflíky, modré punčochy a hovořil česky. V osudný den nejprve popíjel v místní hospodě, pak se modlil v kostelní lavici, aby posléze obhlédl hlavní oltář i kostel a vyšel ven postranním vchodem. Pak se potloukal v lese za kostelem, v noci vlezl oknem do kostela a milostný obraz Panny Marie okradl o stříbrné řetízky, stříbrné mince i šňůru perel, přičemž tyto věci později nabízel v lomnické hospodě.²⁸ Zde však jeho stopy zmizely, o čemž svědčí psaní

lomnického purkmistra hejtmanovi panství Vojtěchu Václavu Zelenkovi, který jej žádal o zadržení podezřelého muže.²⁹

Někdy byly do krádeží zapojeny i osoby, které žily nebo pocházely přímo z místa, kde se kostel nacházel. Když 23. dubna 1754 našli doudlebský učitel a farář vykradený kostel a u okna žebřík potřísněný krví neznámého zloděje, padlo podezření okamžitě na podruha a příležitostného ševce Lukáše Slabého, který byl tentýž den spatřen se zkrvavenými rukama a byl již v minulosti několikrát trestán.³⁰ Když nebyl Slabému trestný čin prokázán, ukázala se vinnou doudlebská rodačka Zuzana Křístalová, která se sama prozradila v okamžiku, když chtěla pozlacené mince z kostelního mariánského pokladu prodat na českobudějovickém trhu.³¹ Jinému zloději, Václavu Hájkovi, jenž byl obviněn z krádeže v kostele ve Studené roku 1687, se zase dostalo přímo lokálního věhlasu: „... nebo to již

.....

²⁶ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA3K alfa 64 (4. 10. 1698).

²⁷ „Čas ten, když se krádež ta stala, byl jest hned zatý podezření Václav Hájek, jakožto zloděj zde okolně již známý a prodřívě vidouce jeho zde, sem i tam, před i po krádeži se protulovati a v Domašíně čtvrt míle odtud, u bratra a sestry své časem se zdržovati.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 6C alfa 17 (8. 1. 1690). Za upozornění na případ Václava Hájka z tohoto velkostatku děkují autoři Mgr. Michalu Morawetzovi.

²⁸ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA3K alfa 64 (17. 8. 1723).

²⁹ Tamtéž, sign. IB 5BC 12 (22. 8. 1723).

³⁰ Už v roce 1725 byl Lukáš Slabý odsouzen pro krádež a podvod k trestu smrti. Apelační soud však vyhověl jeho žádosti o milost a trest změnil v tříleté práce na galerách. Dne 19. října 1738 byl znovu vyslyšán v Třeboni v souvislosti s obviněním z obtěžkání Markéty Lučínové, a to pod příslibem budoucího manželství. V roce 1756 byl Lukáš Slabý chycen při podomní žebrotě na českokrumlovském panství. Když se prokázal vysvědčením chudoby od domovské obce s podpisy rychtáře a konšela, ukázalo se, že jde o padělek, který si nechal údajně vystavit od potulného učitele. K Lukášovi Slabému P. HÍML, *Zrození vagabunda*, s. 75-76.

³¹ Farní úřad Doudleby, Liber memorabilium, nefol., zápis o krádeži (23. 4. 1754).

*zde okolně za obyčej byl, kdekoliv Václav Hájek se spatřil, každý na dům svůj bedlivě pozor dal.*³²

Je zajímavé sledovat, že tito lidé, ačkoli trávili většinu svého života na cestách, měli zpravidla k daným místům vybudovány určité sociální vazby, které představovali jejich příbuzní a známí, k nimž se v případě potřeby mohli uchýlit. Tato záchranná sociální síť známých jim zároveň dovozovala získat některé důležité informace, jež jim jejich následné krádeže usnadňovaly. Tulačka Rozina Hlavová, která roku 1737 vykradla malý kostel svatě Máří Magdaleny v Tučapech, tak během svého výslechu rozkrývala síť svých známých, jež byla rozprostřena v podstatě po celých jižních Čechách.³³

Podobnou povahu měly i kontakty Václava Hájka.³⁴ Právě neshody v jeho výpovědích s vyznáním svědků, kteří jej dobře znali, ale posléze vedly k jeho odhalení. Údajná Hájkova nevědomost o vykradení kostela svatého Prokopa ve Studené roku 1687 byla vyvrácena tvrzením jeho vlastního švagra Pavla Kafky z Domašína, což je malá vesnice vzdálená dva kilometry severozápadně od uvedeného místa. Podle něj to byl právě Hájek, který ho o vykradení kostela informoval.³⁵ Stejně tak se s pravdou neshodovala ani jeho výpověď, že se v době krádeže v blízkosti Studené vůbec nevyskytoval, protože se hned několik venkovanů shodlo na tom, že jej v této době vidělo pohybovat se v dané oblasti.³⁶

³² SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 6C alfa 17 (8. 1. 1690).

³³ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (7. 12. 1737).

³⁴ Tento muž měl za sebou ostatně velmi pestrá minulost. Již roku 1680 měl o svatém Janu v Božetíně ukrást Martinu Stejskalovi na bělidle půl štoka tenkého plátna a utéci s ním do Velkého Jeníkova. Stejskal se dal zcela v duchu dobových zvyklostí do pronásledování pachatele a podařilo se mu jej dostihnout v tamním mlýně, kde se Hájek zachránil tím, že se schoval v komíně. Stejskal si tudíž obstaral náhradu škody tím způsobem, že Hájkovi v Domašíně sebral ručnici, kterou vlastnil. V tom samém roce měl Hájek také ukrást ve Dvorcích při strmilovském jarmarku podnapilého Vítu Sládku a k tomu jej zbít. Zhruba o rok později ten samý muž ve Dvorcích u Bartoloměje šenkýře ukradl jednomu pacholkovi kabát tím způsobem, že jej vyhodil oknem ze světnice a posléze pověsil na blízkou hrušku, aby se na něj nepřišlo. Zde se však neseťkal s úspěchem a byl trestán kládou. Roku 1681 byl také Hájek podezříván z krádeže měděného nádobí, což se mu však neprokázalo. Krádeže šatstva, domácích zvířat a vlastně všeho, co mu přišlo pod ruku, pak provázely celý jeho další život. K tomu se o něm vědělo i to, že ačkoli měl svoji manželku, toulal se po světě s jinou ženou, se kterou měl také dítě. Nelze se proto divit, že na něm okamžitě po kostelní krádeži ulpělo podezření. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 6C alfa 17 (8. 1. 1690). Existenci košatých sociálních sítí lze sledovat i u celé řady tuláků v práci P. HÍML, *Zrození vagabunda*, s. 57–89.

³⁵ „...též 1687 roku přijdoucě Hájek k němu, jemu o tom povídal, že kostel studenský je vyloupaný, kterýžto Hájek se tomu velice divil, kdo ten lehkomyslný zloděj být musel.“ SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 6C alfa 17 (8. 1. 1690).

³⁶ „též Václava Hájka dne 13. máje, to jest šestý den po krádeži, zde od městečka k Domašínu jíti spatřili a na něho sobě ukazovali, což snad od bratra skrejchovského k sestře do Domašína jíti mohli.“ Tímto způsobem vypovídal Šimon primas, Jan Jelinek ze Studené i Havel Hlavsa, což byl domašínský rychtář. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 6C alfa 17 (8. 1. 1690).

Hájek se přitom na cestách nepohyboval sám, ale s Jiříkem Veselým, jemuž se jinak říkalo Zlatý.³⁷ Po jejich zadržení a během odeslání do Českého Krumlova k výslechu došlo patrně vlivem požití alkoholu i k chvilkovému selhání vzájemné solidarity, kterou měli jinak tito lidé z okraje společnosti velmi silně vyvinutou. Při vzájemné rozepři došlo podle svědků k tomu, že se obvinění nepřimo ke krádeži přiznali.³⁸

Sociální vazby tuláci často utvrzovali tím, že část předmětů, které ukradli, darovali lidem, kteří jim poskytovali nocleh, čímž z nich současně dělali spoluviníky. Také zbylého „horkého zboží“ se snažili pokud možno co nejrychleji zbavit. Kořist přitom zpravidla nebyla nijak velká. Zmiňovaná Rozina Hlavová si z kostela v Tučapech odnesla jen dva cínové svícny, ubrus, ručníček a tři železné pruty z okna. Část ubrusu přitom stihla záhy vyměnit ve Veselí nad Lužnicí za kořalku.³⁹ O tom, že podobná investice byla v případě prozrazení riziková i pro druhou stranu, svědčí

skutečnost, že handlující žena byla nucena ubrus vrátit a mělo jí být ostře domluveno.⁴⁰

Svatokrádeží se však samozřejmě nedopouštěli jen tuláci, ale i usedlí poddaní. Zde pravděpodobně často šlo o pouhé neodolání pokušení, přičemž krádež byla v případě úspěchu opakována. Osmnáctiletý Josef Kostecký, schwarzenberský poddaný ze Záhohří, tak byl v prosinci 1723 vyslýchán, protože vykradl pokladničku u sochy svatého Jana Nepomuckého na mostě mezi Veselím nad Lužnicí a Mezimostí. Navzdory svému mladému věku byl již ženatý, ale se ženou nevycházel dobře, proto raději pobýval u svého otce. Zámek u pokladnice se mu povedlo rozbít pomocí „*pantovní skoby*“.⁴¹ Je zajímavé, že motivaci svého skutku vysvětloval zlostí na svoji ženu a tchyni.⁴² Prvotní úspěch zřejmě Josefa Kosteckého povzbudil v tom, aby se pokusil podobným způsobem vykrást i pokladnici u sochy svatého Floriána v Mezimostí. Zde se však již, opět především zásluhou

³⁷ Také Jiřík Veselý byl viněn z mnoha krádeží, a to především koní. SOA Třeboň, pracoviště Český Krumlov, Vs Český Krumlov, sign. I 6C alfa 17 (8. 1. 1690).

³⁸ „*A na cestě tý začal Jiřík Veselý, ten škůdce, k druhému takto: Ty Václave, sakramente, aby Tebe nebylo, já bych v tyto místa nepřišel.*“ Krátká hádka však skončila ve chvíli, kdy „*Jiřík Veselý něco německy k druhému promluvil, a tak s tím umlkli.*“ Tamtéž.

³⁹ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (7. 12. 1737).

⁴⁰ TAMTÉŽ (9. 12. 1737).

⁴¹ „*Byla v našich branách, co s nima vláctme, strčena. Já ji dobyl, šel jsem do Žišova pro děvečku a vzal jsem ji sebou.*“ TAMTÉŽ (12. 12. 1723).

⁴² „*Arci jsem měl a byl toho oumyslu, že tam k těm pokladnicím půjdu, neb jsem byl všecken zmatený tenkrát. Já to taky z horlivosti udělal, když mně ta má žena a její matka tak zle dělaly.*“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (12. 12. 1723).

všudypřítomné sociální kontroly, nesetkal s úspěchem.⁴³

Vykradení kostela bylo bezesporu poněkud náročnějším počinem, protože byly přes noc zamykány právě z důvodu ochrany předmětů, které se v nich nacházely. Přesto se před farníky čas od času objevil podobně neutěšený obraz, jako před doulebským starším kostelníkem Adamem Nedorostem v září 1698, který kromě prázdné truhly na zádušní peníze, jež zmizely i s papírem, v němž byly zabaleny, shledal i poškození oltářního tabernakula, z něhož byl odražen sloupek, protože se zloděj potřeboval dostat k uložené monstranci. Dále byla v sanktuáři zkřížena mříž a chybělo v něm ciborium, hostie pak byly vysypány do tabernakula. Zmizely i kostelní kalichy.⁴⁴

Zloději totiž uměli využít jakoukoli příležitost. Rozina Hlavová kupříkladu na otázku, jak se dostala do tučapského kostela, odpověděla: „*Po řebříčku jsem tam vlezla, okna jsou roztlučeny.*“⁴⁵ Žebřík si pohotově opatřila v nedalekém panském dvoře a po krádeži jej tam opět vrátila. Oknem se do kostelů obyčejně dostávala i tulačka Johana Peřková, která se

na jihočeských panstvích na začátku čtyřicátých let 18. století dopouštěla kostelních krádeží společně se svým tehdejším partnerem Josefem Kaňkou. V centru pozornosti této dvojice se ocitaly především kostelní textilie, ubrusy a pleny. Průběh samotné krádeže býval zpravidla totožný, když některý z dvojice, většinou Johana, rozbil skličko, následně otočili obrtlíkem a vlezli dovnitř svatyně. Tajemné prostředí posvátného místa snad přece jen občas na psychiku některých provinilců zapůsobilo, jako tomu bylo u této dvojice při krádeži v kostele svatého Marka na soběslavském předměstí, kde je vystrašily záhadné zvuky.⁴⁶

Jindy ke vloupání do kostela posloužil zlodějům paklíč, jemuž neodolal kostelní zámek. Posléze již bylo poměrně jednoduchým počinem vylámat skla u obrazů svatých a odnést si cennosti, jimiž byly ozdobeny.⁴⁷

Podle výzkumů ze Štýrska ale právě kvůli obtížné přístupnosti kostelů v noci probíhala většina krádeží ve dne, kdy byly kostely otevřeny. Nejčastěji se tak dělo v čase oběda, kdy měli pachatelé největší naději, že je nikdo nevyruší.

.....
⁴³ „*Já přišel k ní dvakrát večír a dřval jsem se na ni. Ona tam u kostela stará žena seděla, já potom odtud odešel a na ráno jsem zase tam přišel, vzal jsem zámek do ruce a dřval jsem se na něj. Oni na mě dva souse-di přišli a chytili mě.*“ TAMTÉŽ.

⁴⁴ TAMTÉŽ, sign. IA3K alfa 64 (22. 9. 1698).

⁴⁵ TAMTÉŽ, sign. IB 5BC 12 (7. 12. 1737).

⁴⁶ „*nějaké hučení slyšeti, skrz které nás brůza obešla, že sme těžce ven vylezli. Na to zase sme z krchova po tom řebříce přelezli a utekli.*“ Blíže ke kostelním krádežím Johany Peřkové a Josefa Kaňky J. ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy*, s. 165–171.

⁴⁷ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA3K alfa, fasc. 64, dopis faráře Františka Bezděky třeboňskému hejtmánovi Janu Jakubu Höflingerovi (23. 1. 1702). Reč byla o krádeži v kostele v Doulebech roku 1702.

Výhodu měly v tomto ohledu vícečlenné skupiny zlodějí, kdy mohl jeden držet hlídku u dveří, zatímco druzí kradli.⁴⁸ Z té příčiny byli častěji zadrženi jednotlivci. Zloději, kteří se na tuto činnost zaměřovali, znali také různé triky, které jim měly pomoci zjistit, zda se má vůbec význam do kostelní pokladny dobývat. K tomuto účelu používali různé olovené kusy, rozbité sklo nebo bezcenné mince, jež do nich házeli a následně se podle zvuku, který se ozval, snažili zjistit, do jaké míry je pokladna plná. Tento zvyk byl však dobře znám i kostelníkům, kteří do pokladen přidávali popel, jenž tento odhad značně ztěžoval.⁴⁹

Krádeži se někdy dopouštěli i usedlí poddaní, kteří se jinak v daném místě těšili dobré pověsti, o čemž svědčí existence početných přímluv ve chvílích odhalení jejich provinění. To byl případ Alžběty Rybové, která roku 1700 odcizila z chrámu svatého Petra a Pavla v Soběslavi dva červené „dykytové“ polštáře, v kapli u svatého Jana pak ještě dva cínové svícny a ubrus, z oltáře Radostné Panny Marie pak sebrala i zelenou pentli protkanou „leonským“ stříbrem, ukradla i některé další věci. Vše údaj-

ně bez vědomí svého manžela. Také Alžběta Rybová se během výslechu, jenž s ní byl v Soběslavi veden, snažila použít typickou obrannou strategii lidí raného novověku, když jako polehčující okolnost při krádeži polštářů uváděla, že byla opilá.⁵⁰ Opilost byla v této době mimo jiné často zmiňována i pachateli mravnostních deliktů.⁵¹

Charakteristickým rysem soudobých výslechů je skutečnost, že zadrženi provinilci byli v jejich průběhu konfrontováni i s dalšími skutky podobného rázu, v daném případě svatokrádežemi, které se udály v blízkém okolí. Bylo zpravidla na nich, aby prokázali svoji nevinu. Josef Kostelecký, který vylupoval pokladničky, tak byl tázán také na stejné krádeže, které se odehrály v Jindřichově Hradci v kostele svaté Barbory a v Třeboni u svatého Jana. Zde svoji vinu striktně odmítl.⁵²

Podobně Alžběta Rybová byla rázem podezřívána z krádeže zlatého řetízku, perel, prstýnku, červených korálů a dalších ozdob, jež byly odcizeny z obrazu Blahoslavené Panny Marie v Soběslavi již dva roky před odhalením krádeže, které se dopustila. Zde ji zachránila skutečnost, že se v dané době teprve do Soběslavi

⁴⁸ V případě dopadení byli příslušníci těchto organizovaných skupin trestáni přísněji než ti, kteří se dopustili příležitostných krádeží. Srov. S. HEHENBERGER, *Entfremdung von Gott?*, s. 148.

⁴⁹ E. HAMMER – LUZA, „*Crimen Sacrilegii*“, s. 69.

⁵⁰ „*Zná se k tomu, ale měla sem rauš od kořalky, a kdybych byla rauše neměla, byla bych se do toho byla nevpustila, však sem je zase již navrátila.*“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (24. 11. 1700).

⁵¹ Srov. Jaroslav DIBELKA, *Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva a cizoložství. Panství Třeboň na přelomu 17. a 18. století*, České Budějovice 2012 (= Monographia historica 12), s. 118–119.

⁵² TAMTÉŽ (12. 12. 1723).

přistěhovala, takže její vinu shledali vyslyšající jako nepravděpodobnou.⁵³ Tulačka Anna Maria Pauflerová, jež se v jihočeském regionu potulovala se svým manželem, byla v červnu roku 1740 viněna nejen z celé řady krádeží mezi tamními obyvateli, ale i z krádeže v treboňském kostele.⁵⁴

K podobným zvědavým dotazům vedla vyslyšající bezesporu existence osob, které se na kostelní krádeže v daném období v podstatě specializovaly. Jednou z nich byl Kašpar Glaser z obce Strážov na panství vyšebrodských cisterciáků, jenž už roku 1658 vykradl výše opakovaně zmiňovaný kostel v Doudlebech, o dvanáct let později v roce 1670 ukradl v kostele v Ledenicích z truhly 10 zlatých. V tom samém roce ve Štěpánovicích vylomil železné dveře do sakristie a sebral z pokladnice 53 zlatých, z Mladošovic si pak odnesl mimo 2 zlatých i 12 liber vosku. V Lomnici se jeho „zásluhou“ ztratil kalich a stříbrné pozlacené ciborium. Roku 1672 pak ukradl i blíže nespecifikovaný obnos peněz v kostele v Ševětíně.⁵⁵ Existenci organizované skupiny na Prácheňsku, která vykráda-

la kostely a páchala i jinou majetkovou činnost, zmínila k roku 1700 ve své studii i Pavla Stuchlá.⁵⁶

Vyslyšající pochopitelně v průběhu výslechů zajímala i skutečnost, zda provinilci neobchodovali s ukradenými liturgickými předměty se Židy, kteří bývali viněni z jejich úmyslného znesvěcení. Otázkou zůstává, do jaké míry si sami kupující Židé, obchodující v daném období prakticky s čímkoli, uvědomovali dosah svého provinění s ohledem na posvátnost a výjimečnost těchto předmětů. Podobným způsobem jako kalichy patrně nechávali roztavit na kov i neliturgické předměty.⁵⁷

Mezi lidmi v této době kolovalo mnoho podobných historek, jaká se vztahovala k vypovězení Židů z Plzně na počátku 16. století. Tehdy mělo dojít k údajně svatokrádeži v Hostouni na Domažlicku, již se měli dopustit tamní Židé, kteří měli nařídít jistému kriminálníkovi, aby ukradl z farního kostela monstranci s hostií a přinesl ji mezi ně. Když pak farář společně s pánem Hostouně Purkartem z Vitice mezi Židy tyto věci našel, mělo dojít

⁵³ „*Já sem teprva před dvouma lety se sem byla dostala, taky nevím ani, co je na sobě měla, nic sem nevěšimla.*“ ТАМТÉŽ (24. 11. 1700).

⁵⁴ „*Schauet, hier ist vor 3 wochen, eine silberne lampen der Kirchen verlohren...*“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 15 (1. 6. 1740).

⁵⁵ P. PUMPR, *Beneficia*, s. 300.

⁵⁶ P. STUHLÁ, *Svatokrádež*, s. 204. Srov. také P. STUHLÁ, *Prachatický vikariát 1676–1750*, s. 173.

⁵⁷ K problematice židovské kriminality a její recepci v raném novověku od křesťanské majority Christoph KÜHN, *Jüdische Delinquenten in der Frühen Neuzeit. Lebensumstände delinquenten Juden in Aschkenas und die Reaktionen der jüdischen Gemeinden sowie der christlichen Obrigkeit*, Potsdam 2008, především s. 75–86.

k jejich výslechům na mučidlech, kdy měli přiznat své propojení s plzeňskými Židy. V důsledku této události měli Plzeňané skutečně Židy z města vyhnat. Ostatně na zámku v Horšovském Týně je dosud zachován soubor obrazů, které byly dříve umístěny na faře v Hostouňni a vztahují se k údajnému zločinu znesvěcení hostie. Na těchto pěti obrazech, později opatřených barokní legendou, je zobrazena krádež posvěcené hostie z hostouňského kostela, její následné zneuctění, nalezení farářem v průběhu procesí, mučení Židů a jejich poprava.⁵⁸

Bylo to právě zneužití, případně nečistý dotek na samotných posvěcených hostiích, jež představovalo sacrilegium non plus ultra. V učeném diskursu šlo o nejhorší znesvěcení těla Kristova, protože hostie je zlomkem i totalitou Božství, nekonečné v malém, ve kterém se pověra střetává s čistou vírou. Svatokrádež bylo tudíž možné chápat jako opravdovou „bohovraždu“.⁵⁹

Nelze se divit, že v barokních Čechách se hovořilo, jak dokládá na několika případech Daniela Tinková, o mnoha případech zázraků Boží pomsty na svatokrádežnicích, jež se děly pomocí zázračných, především

mariánských obrazů. Také Pražské Jezulátko se několikrát proměnilo v prodlouženou mstící ruku Páně. Velké množství příkladů zázračných božích trestů na rouhačích i svatokrádežnicích je uvedeno třeba v kronice Jana Beckovského z let 1526–1715. V soudobých Čechách byly dobře známy i různé varianty příběhu o zloději, který se ve staroměstském kostele svatého Jakuba snažil uloupit sošku Panny Marie, ale ta ho uchopila za ruku a držela až do svítání. Představitelé světské justice mu následně museli ruku useknout. Tinková uvádí i další příklady údajných smluv se Židy, kteří měli vyzývat křesťany ke svatokrádežím.⁶⁰

Lidé, kteří stanuli před jihočeskými soudy ve sledovaném období, se sice také k různým obchodům se Židy přiznávali, obvykle však šlo o obchody podobného rázu, jež s nimi podle tvrzení obviněných běžně uzavírali všichni obyvatelé vesnice. Výše zmiňovaná Rozina Hlavová přiznala, že jim prodala za krejcar peří,⁶¹ Josef Kostelecký pro změnu u Židů koupil broky.⁶² To rozhodně nebyla skandální odhalení, která by mohla vyslychající ohromit a dát jim příležitost uvést je do souvislosti se světem krvácejících obrazů, zázračně neporušených hostií a dalších zázraků

⁵⁸ Šimon PLACHÝ z TŘEBNICE, *Paměti plzeňské*, Plzeň 1883, s. 94.

⁵⁹ D. TINKOVÁ, *Profanace posvátna*, s. 19.

⁶⁰ TÁŽ, *Hřích, zločin, šílenství*, s. 213–214.

⁶¹ „Kapoun se utopil v Cerazi u Dvořáků v studnici, to peří mně dali, ostatní jsem ledakdes hrstičku dostala.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (7. 12. 1737).

⁶² „Však jest jich jenom za ránu bylo. Koupil sem jich v Řečici u Židů za dvě grešle, k ničemuž zlému jsem je nepotřeboval.“ TAMTĚŽ (12. 12. 1723).

vázících se ke svatokrádežníkům. Právě na těchto skutečných případech je podle našeho názoru nejlépe vidět napětí, které panovalo mezi každodenní realitou a učeným diskursem.

Tresty za svatokrádež a důvody jejich zmírnění

Sacrilegium bylo sice hrdelním zločinem, řada provinilců v jihočeském prostoru schwarzenberských panství přesto o svůj život nepřišla. Je možné se jen dohadovat o tom, zda měl na tuto skutečnost v konkrétních případech vliv specifický výklad soudobých právních norem, shovívavý přístup k provinilcům, přímluvy příbuzných a přátel nebo jen nezáměr konkrétních měst disponujících hrdelní pravomocí o přísné potrestání, jež s sebou neslo primárně především značné peněžní náklady, které se mnohdy později ukázaly jako nenávratné.⁶³ Pravděpodobně šlo o kombinaci všech těchto faktorů.

Pro provinilce byla brána v úvahu i celá řada polehčujících okolností, jež mohly přispět ke zmírnění jejich trestů. Rozhod-

ně přitom nešlo jen o zmiňovanou opilost v době spáchání krádeže. K mírnějšímu postupu přispěla zásadním způsobem i skutečnost, když byl provinilec ochoten a schopen kradené věci vrátit, případně se snažil o náhradu způsobené škody.⁶⁴

Alžběta Rybová zdůrazňovala, že kradené červené polštáře z kostela v Soběslavi již vrátila, cínové svícny sice stačila prodat, ale neváhala je vykoupit a vrátit zpět. Ochotna byla odevzdat i další věci.⁶⁵ Důležitá se v daném případě ukázala i její dobrá pověst v Soběslavi, jež se odrazila v počtu přímluvců za její mírnější potrestání. To vedlo radu tohoto města k prosbě směřované vrchnímu hejtmanovi, aby byla celá záležitost vyřešena co nejmilosrdněji.⁶⁶ Ten nakonec zvážil všechny okolnosti případu a pokusil se ho v co největší tichosti vyřešit a uzavřít.

K potrestání však přece jen dojít muselo, protože pouhé navrácení a náhradu kradených věcí shledal vrchní hejtman jako nedostatečný trest. Z toho důvodu musela Alžběta Rybová složit pokutu k poškozenému kostelu a současně byla napomenuta, že v případě recidivy by k ní

⁶³ Podobnou problematikou s ohledem na procesy s Cikány v daném období se zabýval Pavel HÍML, *Milost místo smrti (v procesech s Cikány v Čechách první poloviny 18. století) aneb jak nepočítat s historií*, Dějiny – teorie – kritika 2, 2005, č. 1, s. 7-43.

⁶⁴ Srov. J. DIBELKA, *Příběh Johany Peřkové*.

⁶⁵ Problém nastal jen s ubrusem z oltáře v kapli svatého Jana, který mezitím rozstříhala. Proto slibovala, že „... na to místo dám jiný nový plátno.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (24. 11. 1700).

⁶⁶ „... a protož nejen ona sama s manželem svým, ano, i její přátelé nás zato se vši uctivostí šetrně žádají, abychme se k nim tak laskavě naklonili a k Vaší Milosti za ně se přímluvili, abyste to, poněvadž všechno navrátiti chce, na Jeho Vysoce Osvícenou knížecí Milost nevznášeli, ale sami, aby ta věc k upokojení přišla, prostředkovati sobě oblíbíti ráčili. Dle čehož, nechtíce my ji aniž přátel jejich oslyšeti, tak činíme a abyste nějak milosrdně to remediovati ráčili, za ně se přímlouváme...“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (28. 11. 1700).

bylo v budoucnu přístupováno mnohem ostřejším způsobem.⁶⁷

Co si však měli počít provinilci, kteří se nemohli odvolat na velký počet přímluvců a nedisponovali dostatečným majetkem, aby nahradili způsobenou škodu? Zde mohla působit jako polehčující okolnost nouze, v níž se zloděj ocitl a která ho dohnala až k provinění proti soudovým normám.⁶⁸ Ostatně u majetného člověka se nepředpokládalo, že bude mít potřebu krást, podezřelými se a priori stávali především lidé, kteří nedisponovali žádným majetkem.⁶⁹

Někdy je možné z výslechů zkušených tuláků vytušit, že se vědomě zdržovali krádeží takových liturgických předmětů, za něž by jim mohl hrozit hrdelní trest. Tak se Johana Peřková vyhýbala krádežím kalichů, cínových svícňů i ornátů. Její

zdůvodnění, že neví, co by si s těmito věcmi počala, protože by je neměla komu udat, současně podle našeho názoru svědčí o existenci sociální kontroly, která byla sice do určité míry provinění tolerantní, v okamžiku jejího překročení však hrozilo vážné riziko udání.⁷⁰ Podobně roku 1698 byla při zmiňované doudlebské krádeži ukradena monstrance i ciborium, ale konsekrované hostie z ciboria raději vysypal do svatostánku.⁷¹ Chování zlodějů bylo tedy motivováno logickým úsudkem, když si dobře uvědomovali, že s rostoucí duchovní i materiální hodnotou ukradené věci se zvyšuje i případné riziko jejich prozrazení, protože podobný předmět nebylo jednoduché dále udat. Z té příčiny se obvykle krádežím takových předmětů snažili vyhnout.⁷²

⁶⁷ „...že na tom samým jejím dobrovolným přiznání a předpověděném těch (mimo již restituovaných) ještě ostatních věcí navrácení dosti není, protože ten samý skutek velký trest za sebou táhne. K tomu ona taky takové věci ne jednímkrátem, nýbrž rozdílně poněkoli krátek sbírala, a tak ne z opilství, ale z svý lehkomyslnosti toho se dopustila, pro kteréžto dočinění slušného trestu ku příkladu jiným jest dobře zasloužila, který jí taky prominut býti nemůže. Nuž však méně, aby dáleji v arestu zdržována, a tudy ještě víceji difamována nebýla, a ta věc taky, aby raději zase nějak k utišení přijíti mohla, tehdy na pániův a pana děkana přímluvu, též také i z ohledu jejího velkého přátelství, bude se moci po navrácení těch ještě ostatních chrámovních věcí a po složení k témuž chrámu Páně 10 (kop míšeňských) pokuty s dobrým napomenutím z arestu propustiti, tak aby budoucně takových nenáležitostí zanechati a od většího neštěstí se vystrážhati hleděla, což páni jí předněsti a v tom dobře ostře napomenouti věděti budou.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (29. 11. 1700).

⁶⁸ To nebyl případ Josefa Kosteckého, který musel přiznat: „Žádná nouze mě k tomu nedohnala, nevim ale, jak sem ted' oslepen byl.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (12. 12. 1723).

⁶⁹ Ke zbavení obvinění Alžběty Rybové z toho, že v soběslavském kostele kradla již dva roky předtím, než byla chycena poprvé, zásadně přispělo i svědectví soběslavských radních, že „...i tak těch časů dostanouce se sem při dobrých a pěkných prostředcích byla, takže jest žádné nouze za dlouhý čas netrpkla.“ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (28. 11. 1700).

⁷⁰ „Bála sem se, že bych se tím prozradila, a nevim, kam bych se s téma věcma poděla.“ J. ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy*, s. 166.

⁷¹ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IA3K alfa 64 (22. 9. 1698).

⁷² E. HAMMER-LUZA, „*Crimen Sacrilegii*“, s. 61. Autorka zmiňuje případ zloděje Kaisera (1773), jenž se po neúspěšné snaze prodat takové kradené věci židům v západních Uhrách a marných pokusech o jejich roztavení rozhodl zakopat je v lese, bez toho, aby z nich měl jakýkoli užitek.

O neochotě vynakládat peněžní prostředky na potrestání provinilců pak svědčí případ Roziny Hlavové, která byla jako tučapská poddaná, jež vykradla tamní kostelík, zadržena ve Veselí nad Lužnicí. Je pochopitelné, že město nestálo o náklady vynaložené na věznění této cizí ženy, proto se snažilo, aby si ji převzala tučapská vrchnost pod svoji jurisdikci. Městské radě se však na tuto žádost dostalo jen velmi zdrženlivé a neuspokojivé odpovědi od tučapského správce.⁷³ O celé záležitosti nakonec rozhodovala schwarzenberská vrchnost, která došla k závěru, že škoda nebyla tak veliká, aby musela Rozina Hlavová kvůli ní přijít o hrdlo. Vrchní hejtman proto Veselským vyřídil ortel, podle něhož měla provinilá utřít výprask a být odeslána do Tučap.⁷⁴

Zcela zásadní význam pak měla pravděpodobně i u trestání svatokrádeže instituce panovnické milosti, která představovala podle Pavla Himla pevnou součást raně novověké spravedlnosti. Hrdelní soudy ostatně o možnosti podat žádost o milost odsouzenec poučovaly. Stejně se měl chovat i apelační soud, jehož omilostňovací pravomoci byly

rozšířeny roku 1728.⁷⁵ Charakteristický je v tomto ohledu případ osmnáctiletého Jakuba Plevky, syna bavorovského kostelníka Václava Plevky, který se v srpnu 1719 dopustil kostelní krádeže v Bavorově, když z devoční kopie zázračného obrazu sušické Panny Marie Bolestné na novém oltáři ukradl tři dukáty s kroužky, každý v hodnotě čtyř zlatých, a šňůrku perel. Tyto dukáty záhy Plevka prodal pod cenou ve Lhencích místnímu učiteli dohromady za 8 zlatých a 50 krejcarů. Kantorovi se však vše zřejmě do druhého dne rozleželo v hlavě, proto celou věc oznámil v netolické vrchnostenské kanceláři. Do Bavorova přišel příkaz k zadržení již pozdě, protože Jakub Plevka mezitím utekl a půl roku o něm nikdo neslyšel. Vrátil se až o Velikonocích roku 1720 v době, kdy již jeho otec vzniklou škodu uhradil. Byl vzat do šatlavy, kde se bez použití útrpného práva ke svému činu přiznal. Přesto rozsudek apelačního soudu v Praze, jenž byl vydaný v lednu roku 1721, odsuzoval dotyčného v souladu s hrdelním řádem Josefa I. z roku 1707 k trestu smrti oběšením na zvláštní

⁷³ „On ale nám v odpovědi dokládá, že jeho milostivý pán jí se dokonce ujmouti nechce, toliko abychom jemu ty kradené kostelní věci odeslali (jak z přiložené copy téhož psaní obšírněj vyrozuměti ráčěji), však ale my nic jemu z těch věcí neodeslali, dokud od Vaší Milosti jak dálej pokračováno býti má, nařízení nedostaneme.“ Současně Veselští žádali také o úhradu nákladů za chleba pro Rozinu Hlavovou, které činily 2 krejčary na den. SOA Třeboň, Vs Třeboň, sign. IB 5BC 12 (9. 12. 1737).

⁷⁴ „tak může se jí skrze bříče dobrý vejprask dáti, potom skrze některého správného podruha ty svícny a ten ubrus spolu s tou zlodějkou do Tučap odyslati a připsání tamnímu správci učiniti, že ji, jakožto jejich poddanou na panství odesílají, aby oni ji, jak se jim líbí, potrestali a na cizí panství toulati zapověděli.“ Veselské však nepotěšila především douška, že „strany outrat ale to žádněj vynabrazovati nebude.“ TAMTĚŽ.

⁷⁵ P. HIML, *Milost místo smrti*, s. 30.

šibenici, jež měla být posléze s jeho tělem spálena. Byla to právě následná žádost o milost, jež směřovala k panovníkovi, která se setkala s úspěchem. V listopadu 1721 byl Plevkovi jeho trest smrti změněn na práci vykonávanou v okovech na obecním či panském díle v délce tří let.⁷⁶

Podobně byl identický trest smrti vyneseny apelačním soudem 13. srpna 1744, kdy měl být Kaňka pověšen a následně s šibenicí spálen, Peřková potom štata a spálena, změněn rovněž této dvojici. V květnu roku 1745 obdrželi oba jmenovaní milost, když Kaňka měl být odveden na vojnu a Peřková si měla odpracovat dva roky nucených prací v pražské káznici. Kvůli jeho špatnému zdravotnímu stavu byl posléze trest na dva roky nucených prací na obecním, veřejném nebo panském díle změněn i Kaňkovi.⁷⁷

Instituce panovnické milosti tak jednoznačně přispívala k utvrzování oblíbenosti panovníka v očích venkovského lidu a spoluzakládala mýtus o „hodném panovníkovi“. Právě prostřednictvím této milosti vstupovala jinak velmi vzdálená panovníkova autorita do každodenního světa obyčejných venkovanů a divadlo práva se stávalo místem, s jehož pomocí si panovník upevňoval své pozice u venkovského lidu.⁷⁸

Závěr

Svatokrádež byla sice jedním z nejzávažnějších deliktů, za který soudobé zákoníky stanovovaly trest smrti, jak však ukázala každodenní praxe na jihočeských schwarzenberských panstvích sklonku 17. a první poloviny 18. století, nebyl tento trest vždy důsledně uplatňován, když do hry vstupovala celá řada okolností. Kostely každopádně v této době představovaly lákavé místo, jež nabízelo vidinu kořisti nejen tulákům na raně novověkých cestách, ale někdy i usedlým obyvatelům daného místa.

V dochovaných výslechových protokolech je možné dobře sledovat střet učeného diskursu a každodenní reality života na venkově. Kdežto pořizovatelé výslechů byli instruováni k tomu, aby se zajímali o kontakty svatokrádežníků se židy, případně o různé magické rituály, jež měli provinilci s ukradenými věcmi vykonávat, dotyční přistupovali ke své kořisti ryze praktickým způsobem a snažili se ji co nejefektivněji využít. Z té příčiny se není nutné podívat nad tím, že se především některé ženy zaměřovaly na krádeže oltářních pláten a dalších kostelních textilií, z nichž si posléze neváhaly zhotovit součásti oděvu pro sebe, své blízké i na prodej. Tento poznatek je ostatně v souladu s výzkumy ve štyrském prostředí, kde Elke Hammer-Luza přišla

⁷⁶ Blíže P. STUHLÁ, *Svatokrádež v Bavorově*, s. 201-207.

⁷⁷ J. ČECHURA, *Kriminalita a každodennost*, s. 88-89.

⁷⁸ K naivnímu monarchismu srov. Josef GRULICH, „Milostivý císař“ v očích venkovské společnosti, *Historický obzor* 17, 2006, s. 173-181.

⁷⁹ E. HAMMER-LUZA, „*Crimen Sacriligii*“, s. 75.

s názorem, že většinu krádeží v kostelech není možné chápat jako nějakou vzpouru proti instituci kostela nebo sakrálnu, ale že provinilcům bylo v podstatě jedno, jestli jde o světský nebo církevní majetek, když se především snažili využít nabízené příležitosti ke krádeži.⁷⁹

Ačkoli se tito lidé dopustili hrdelního zločinu, v řadě případů byly uplatněny polehčující okolnosti, jejichž zásluhou vyvázli s mírnějším trestem. Kromě často uváděné opilosti to byla především ochota a schopnost vrátit ukradené věci zpět. Jindy to byla hmotná nouze, kterou tito lidé zdůvodňovali motivaci svého činu. Zajímavé je sledovat strategie některých obviněných, kteří se úmyslně vyhýbali krádežím nejcennějších liturgických předmětů, protože si uvědomovali, že by je za to v případě dopadení pravděpodobně hrdelní trest neminul. Tyto předměty bylo zároveň velmi obtížné udat. Na podobu trestu měly dále vliv i přímluvy příbuzných a známých i ochota daného místa hrdelní jurisdikce zabývat se daným případem. Zcela specifickou úlohu měla instituce panovnické milosti, jež byla v podobných

případech užívána a přispívala k utváření kladného obrazu panovníka v očích venkovanů.

Tato studie podle našeho názoru přesvědčivě prokázala, že ani svatokrádež na sklonku 17. a v první polovině 18. století neústila nutně v hrdelní rozsudek, který musel být bezpodmínečně vykonán, což je v předosvícenské době poněkud překvapivý poznatek. Současně má inspirovat k dalšímu výzkumu této problematiky s ohledem na poznání myšlenkového světa soudobých venkovanů, když kupříkladu jejich ochota kupovat ukradené kostelní předměty či šatstvo z kostelních textilií poněkud upravuje panující představy o podobě jejich zbožnosti a spíše odkazuje na jejich praktické založení. Zbožnost podle našeho názoru leckdy ustupovala potřebám každodenního života. Vztah venkovanů k víře se touto optikou jeví jako velmi utilitaristický. Tato problematika by si samozřejmě zasloužila další výzkum. Reflexe svatokrádeže z pohledu kazatelny bohužel ve zkoumaném vzorku pramenů chybí.

Jaroslav Dibelka – Jan Šimánek

Burglaries in churches in the region of south Bohemia at end of the 17th century and in the first half of the 18th century

(Abstract)

The issue of stealing in churches in the Early Modern Period is, among historians in the Czech milieu, one of the rarest fields of interest, although in the Early Modern Period it was nothing exceptional. The burglars and thieves were attracted not only by the money, but also by church valuables. In the study this crime will be defined according to the contemporary legal norms and at the same time it will be compared to the real penalization of this crime in the given period of time.

From the known records there arise significant discrepancies between the legal norm and the judicial practice. The archive documents used for this contribution are documents from the provenience of the patrimonial administration of the large dominions in South Bohemia Třeboň and Český Krumlov. Attention is paid to the common features that connected these sacrileges. The typology of the criminals who committed this crime will be mentioned too. Furthermore, the defensive strategies of the convicted, which they used to achieve a milder penalty for their crime when they were facing the examiner, will not be forgotten either.

KEY WORDS:

church burglaries; crime; history of the 17th and 18th century; south Bohemia